

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Економічний факультет

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри економіки

(підпис) **Андрій**
МУЗИЧЕНКО

(підпис) **Вікторія**
БАЙДАЛА

" ____ " _____ 2025р.

" ____ " _____ 2025р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему
**«Економічна ефективність виробництва зернових і
зернобобових культур у сільськогосподарських
підприємствах України»**

Спеціальність **051 – "Економіка"**

Освітня програма **Економіка підприємства**

Орієнтація освітньої програми **Освітньо - професійна**

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

(підпис)

Тетяна ГУЦУЛ

**Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи**
к.т.н., доцент

(підпис)

Олена ЧЕРЕДНІЧЕНКО

Виконала

(підпис)

Анастасія БЕЛОГУРОВА

Київ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри економіки
д.е.н., проф. _____ **Вікторія БАЙДАЛА**
" ____ " _____ 2024р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧУ**

Белогуровій Анастасії Юріївні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність **051 Економіка**

Освітня програма **Економіка підприємства**

Орієнтація освітньої програми **Освітньо-професійна**

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«Економічна ефективність виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України»**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 16 жовтня 2024р. №1853 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: _____

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. _____
2. _____
3. _____

Перелік графічного матеріалу: _____

Дата видачі завдання " ____ " _____ 2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи	_____	Олена ЧЕРЕДНІЧЕНКО
Завдання прийняв до виконання	_____	Анастасія БЕЛОГУРОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР	8
1.1. Суть і значення економічної ефективності у сільськогосподарському виробництві.....	8
1.2. Фактори, що впливають на ефективність виробництва зернових і зернобобових культур.....	10
1.3. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності вирощування зернових і зернобобових культур.....	14
РОЗДІЛ 2. СТАН І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР У СТОВ «КОЦЮБИНСЬКЕ».....	19
2.1. Організаційно-економічна характеристика СТОВ «Коцюбинське»	19
2.2. Динаміка виробництва зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське»	28
2.3. Економічна ефективність виробництва зернових і зернобобових культур у господарстві.....	35
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР У СТОВ «КОЦЮБИНСЬКЕ»	44
3.1. Технологічні резерви підвищення урожайності та якості продукції.....	44
3.2. Оптимізація використання ресурсного потенціалу підприємства.....	47
3.3. Пропозиції щодо покращення організаційно-економічних заходів у СТОВ «Коцюбинське»	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Сільське господарство є однією з провідних галузей економіки України, яка формує вагомую частку валового внутрішнього продукту, забезпечує продовольчу безпеку та створює основу для розвитку суміжних галузей. В аграрному виробництві особливе місце належить зерновим і зернобобовим культурам, які займають провідні позиції як за площею посівів, так і за обсягами виробництва. Вони є базовою сировиною для харчової та переробної промисловості, джерелом кормів для тваринництва, а також основою експортного потенціалу країни.

Україна традиційно посідає високі позиції у світовому рейтингу виробників і експортерів зерна 2021 рік став рекордним для країни, коли було зібрано 84 млн тон зерна, що закріпило за Україною статус ключового гравця на глобальному ринку.

Водночас у період 2022-2024 років внаслідок повномасштабної військової агресії РФ, окупації територій, руйнування логістичної інфраструктури та блокування морських портів виробництво і експорт зернових зазнали суттєвого шоку. Так, у 2022 році обсяг збору зернових та зернобобових зменшився до 53,1 млн тон. Надалі аграрний сектор продемонстрував високу стійкість та здатність до адаптації, у 2023 році обсяги збору відновилися до 58-60 млн тон. За підсумками 2024 року валовий збір зернових і зернобобових культур склав 62,5 млн тон, що підтвердило стійкий тренд відновлення. Оперативні дані на кінець збиральної кампанії 2025 року свідчать про досягнення обсягу виробництва близько 63-65 млн тон.

Ці показники підкреслюють стабілізацію галузі в умовах екстремальних викликів. При цьому зниження урожайності та зростання собівартості у низці регіонів було пов'язане не лише з воєнними діями, але й з критичним зростанням вартості добрив, пального та технічного забезпечення.

Сучасні виклики, з якими стикаються українські сільськогосподарські підприємства, зумовлюють необхідність пошуку резервів підвищення економічної ефективності виробництва. Цей показник визначається комплексом

взаємопов'язаних факторів: раціональністю використання земельних, трудових і матеріальних ресурсів, застосуванням сучасних технологій вирощування, оптимізацією витрат і мінімізацією втрат на всіх етапах виробництва. Для зернових і зернобобових культур ефективність має ключове значення, оскільки вони формують основу економічної стабільності більшості аграрних підприємств та регіонів.

Вибір теми дослідження зумовлений кількома причинами:

- стратегічним значенням зернових і зернобобових культур для аграрного сектору та економіки України;
- високою залежністю внутрішнього ринку від цінової кон'юнктури світового ринку зерна;
- потребою в ефективному управлінні ресурсами та зниженні собівартості виробництва в умовах зростання цін на матеріально-технічні ресурси;
- актуальністю впровадження інноваційних агротехнологій та адаптації до кліматичних змін.

Мета дослідження — обґрунтувати шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України на основі аналізу сучасного стану галузі, виявлення резервів зростання продуктивності та оптимізації витрат.

Завдання дослідження:

- дослідити теоретичні основи економічної ефективності виробництва в аграрному секторі;
- визначити основні чинники, що впливають на рівень економічної ефективності в підприємствах різних форм господарювання;
- провести економічний аналіз ефективності виробництва на прикладі СТОВ "Коцюбинське", розташованого в Черкаській області;

- розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності виробництва з урахуванням сучасних технологічних, економічних і ринкових умов.

Об'єкт дослідження — процес виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України.

Предмет дослідження — економічні механізми та інструменти, що забезпечують ефективне функціонування виробництва зернових і зернобобових культур, зокрема на прикладі СТОВ "Коцюбинське".

Методи дослідження ґрунтуються на використанні системного підходу, що забезпечило комплексний розгляд діяльності підприємства у взаємозв'язку всіх елементів, а для детального вивчення застосовано монографічний метод. В аналізі економічної ефективності було використано економіко-статистичний аналіз для вивчення динаміки основних показників (2021-2024 рр.), порівняльний аналіз для зіставлення ефективності окремих культур (пшениця, кукурудза, соняшник), а також метод групування для детальної систематизації даних щодо структури виробничих витрат. Ключовими розрахунковими інструментами стали метод калькуляції, застосований для визначення собівартості 1 центнера продукції, та метод фінансових коефіцієнтів, використаний для розрахунку прибутковості й рентабельності реалізованої продукції, доповнені елементами факторного аналізу для якісної оцінки впливу зміни урожайності на собівартість одиниці продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання рекомендацій для підвищення ефективності виробництва в аграрних підприємствах, оптимізації структури посівних площ, впровадженні енерго- та ресурсозберігаючих технологій, а також удосконаленні управлінських рішень.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР

1.1. Суть і значення економічної ефективності у сільськогосподарському виробництві

Економічна ефективність є однією з фундаментальних категорій економічної науки, яка відображає співвідношення між досягнутими результатами та понесеними витратами. У сільському господарстві вона набуває особливого значення, оскільки ця галузь є ключовим сектором економіки, що забезпечує продовольчу безпеку, формує експортний потенціал країни та є джерелом сировини для багатьох переробних галузей. В умовах ринкової економіки, де панує конкурентне середовище, досягнення високої ефективності стає критичним фактором виживання та сталого розвитку аграрних підприємств [1].

Сутність економічної ефективності в аграрному секторі полягає у досягненні максимального обсягу продукції, доходу або прибутку з одиниці витрачених ресурсів — праці, капіталу та природних ресурсів. На відміну від інших сфер, аграрне виробництво має низку специфічних рис, які впливають на критерії ефективності. Це, зокрема, залежність від природно-кліматичних умов, тривалий біологічний цикл виробництва, сезонність робіт та невідтворюваність земельних ресурсів. Ці особливості вимагають від підприємств застосування інноваційних підходів до управління, що враховують як економічні, так і природні фактори [17].

Теоретичні основи економічної ефективності закладалися ще класиками економічної думки. Адам Сміт у своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" розглядав продуктивність праці як основу економічного зростання. Він обґрунтовував, що поділ праці та спеціалізація дозволяють отримати значно вищі результати з меншими витратами. Згодом

Джон Стюарт Мілль та інші економісти розширили цю концепцію, включивши до аналізу ефективності такі фактори, як капітал та земля. Вони розглядали ефективність як здатність отримувати максимальну віддачу від усіх виробничих ресурсів [33].

У ХХІ столітті концепція економічної ефективності значно розширилася і вже не обмежується лише фінансовими показниками. Сучасні дослідники розглядають її як інтегральне поняття, що охоплює три взаємопов'язані складові:

1. Економічна ефективність- це класичний аспект, що вимірюється через прибуток, рентабельність, продуктивність праці та окупність капіталу. Для зернового виробництва, де собівартість тони продукції є ключовим фактором конкурентоспроможності, економічна ефективність залежить від раціонального використання ресурсів [30]. Сучасні дослідження підкреслюють зростаюче значення точного землеробства та цифровізації. Використання агродронів, супутникового моніторингу посівів та GPS-навігації дозволяє фермерам оптимізувати внесення добрив і засобів захисту рослин, що не лише зменшує витрати, а й мінімізує вплив на довкілля;

2. Екологічна ефективність- цей аспект став особливо актуальним в умовах зміни клімату та виснаження природних ресурсів. Він відображає здатність аграрного виробництва досягати економічних цілей без шкоди для довкілля. Для виробництва зернових це означає, що високі врожаї не мають призводити до деградації ґрунтів чи забруднення водних ресурсів. Зернобобові культури, такі як соя, горох, нут, є яскравим прикладом екологічно ефективного виробництва. Вони здатні фіксувати атмосферний азот, що зменшує потребу у мінеральних добривах і сприяє підвищенню родючості ґрунтів [21];

3. Соціальна ефективність- ця складова відображає внесок аграрного виробництва у розвиток сільських територій та добробут населення. Висока ефективність підприємств у зерновій галузі призводить до створення нових

робочих місць, підвищення заробітної плати, покращення соціальної інфраструктури та утримання трудового потенціалу в сільській місцевості [29].

Підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур має стратегічне значення для України. Воно є основою продовольчої безпеки держави, оскільки забезпечує стабільне постачання хліба та інших продуктів харчування [12]. Окрім того, Україна є одним із найбільших експортерів зерна у світі, і висока ефективність дозволяє підвищувати конкурентоспроможність української продукції на світовому ринку, забезпечуючи значні валютні надходження.

Таким чином, економічна ефективність у сільському господарстві є інтегральним показником, який відображає результативність використання ресурсів і рівень досягнення поставлених цілей. Її суть полягає у забезпеченні максимальних результатів при мінімальних витратах, а значення виходить далеко за межі суто економічних показників [34]. Вона виступає основою продовольчої безпеки, фактором розвитку сільських територій, запорукою підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та гарантією стабільного функціонування національної економіки. В умовах повномасштабної війни, коли аграрний сектор зазнає значних втрат ресурсів, руйнування інфраструктури та логістичних шляхів, економічна ефективність стає не лише показником прибутковості, а й критичним фактором виживання. Здатність до швидкої адаптації та пошуку нових, ефективних рішень у цій ситуації є запорукою стійкості всієї економіки.

1.2. Фактори, що впливають на ефективність виробництва зернових і зернобобових культур

Ефективність виробництва зернових і зернобобових культур є не просто фінансовим показником, а результатом складної взаємодії численних факторів, які можна згрупувати в три основні категорії: природно-кліматичні, організаційно-економічні та інноваційно-технологічні. Успіх будь-якого

аграрного підприємства залежить від здатності оптимально поєднувати та управляти цими факторами [3].

Група природно-кліматичних факторів є основоположною, оскільки сільське господарство, на відміну від інших галузей, безпосередньо залежить від навколишнього середовища. Серед них першочерговим є ґрунтовий потенціал. Родючість ґрунту, його хімічний склад (вміст гумусу, фосфору, калію), фізичні властивості та механічний склад визначають природну продуктивність. В Україні, де поширені високородючі чорноземи, природний потенціал є одним із найвищих у світі [27]. Однак, інтенсивне використання без застосування ґрунтозахисних технологій призводить до деградації, що знижує ефективність. Дослідження показують, що на ґрунтах з низьким вмістом гумусу витрати на мінеральні добрива можуть зростати в кілька разів, що негативно впливає на собівартість продукції. Тому раціональне використання ґрунтових ресурсів, включаючи застосування сівозмін з зернобобовими культурами, є економічно виправданою стратегією.

Іншим критично важливим фактором є клімат і погодні умови. Температура повітря, кількість опадів та їх розподіл протягом вегетаційного періоду, а також інтенсивність сонячного світла є вирішальними для формування врожаю. Наприклад, для кукурудзи критичний період водоспоживання припадає на фазу цвітіння, і посуха в цей час може призвести до значного зниження врожайності. Для озимої пшениці небезпечними є низькі температури взимку без снігового покриву. Зміна клімату, що проявляється у збільшенні кількості посушливих періодів та аномальних температур, змушує аграріїв впроваджувати стратегії адаптації. Це включає вибір посухостійких сортів, впровадження систем крапельного зрошення та застосування технологій, що мінімізують випаровування вологи з ґрунту (наприклад, No-till або Strip-till). Успішне управління цими ризиками є запорукою стабільної економічної ефективності [21].

Організаційно-економічні фактори відображають якість управлінських рішень та загальний рівень господарювання на підприємстві. Раціональна

організація виробництва є основою для досягнення високих результатів [18]. Наприклад, науково обгрунтована сівозміна не лише допомагає підтримувати родючість ґрунту, а й дозволяє розірвати цикли розвитку шкідників і хвороб, що зменшує потребу у пестицидах. Зернобобові культури, завдяки своїй біологічній особливості, збагачують ґрунт азотом, що є значною економією на мінеральних добривах для подальших посівів зернових.

Рівень спеціалізації та концентрації виробництва також суттєво впливає на ефективність. Великі агрохолдинги завдяки ефекту масштабу можуть дозволити собі інвестувати у дорогу високопродуктивну техніку, купувати ресурси оптом за зниженими цінами та створювати власні логістичні ланцюги. Водночас, малі та середні фермерські господарства є більш гнучкими, можуть швидше реагувати на зміни ринку та адаптуватися до нових технологій. Ефективність залежить від вибору оптимальної моделі, що відповідає ресурсному потенціалу підприємства [15].

Якість фінансового та управлінського забезпечення є ключовим. Доступ до інвестиційного капіталу дозволяє оновлювати технічний парк, що є критичним для своєчасного виконання робіт та зменшення втрат. Грамотний менеджмент, який аналізує ринкові тенденції, ризики ціноутворення та укладає форвардні контракти, дозволяє стабілізувати фінансові результати. Управління ризиками, пов'язаними з погодними умовами та змінами цін, через страхування та хеджування є невід'ємною частиною сучасної економічної ефективності [11].

Інноваційно-технологічні фактори є рушійною силою інтенсифікації та основою конкурентоспроможності в сучасному аграрному секторі. Застосування високопродуктивних сортів та гібридів є одним із найшвидших шляхів до підвищення ефективності. Сучасна селекція дозволяє створювати сорти зернових і зернобобових культур, що мають підвищену стійкість до хвороб, шкідників, посухи та забезпечують стабільно високу врожайність. Інвестиції у якісне насіння є економічно виправданими, оскільки його окупність відбувається вже в перший рік [24].

Цифровізація та точне землеробство- це справжня технологічна революція в агробізнесі. Застосування GPS-навігації дозволяє зменшити перекриття під час обробітку ґрунту та сівби, що економить до 10% пального та насіння [30]. Моніторинг полів за допомогою дронів і супутників дозволяє аграрію бачити проблемні ділянки, щоб вчасно внести добрива або засоби захисту рослин. Це не тільки підвищує ефективність, а й суттєво зменшує екологічне навантаження. Застосування технологій диференційованого внесення добрив (Variable Rate Technology) дозволяє вносити ресурси лише там, де це дійсно необхідно, що знижує витрати. В умовах повномасштабної війни, коли доступ до значних територій обмежений, а ризики втрати техніки високі, цифрові технології набули стратегічного значення. Використання супутникових знімків та дронів дозволяє здійснювати моніторинг полів, контролювати стан посівів та оцінювати пошкодження на тимчасово окупованих або замінованих територіях, що є критично важливим для планування майбутніх робіт та оцінки збитків.

Якість матеріально-технічної бази безпосередньо впливає на продуктивність. Високопродуктивні комбайни, сівалки та обприскувачі дозволяють проводити роботи в оптимальні агротехнічні терміни, що є критично важливим для зернових і зернобобових. Це знижує втрати врожаю та забезпечує високу якість зібраного зерна. Крім того, наявність сучасних зерносушарок і елеваторів дозволяє зберегти якість продукції після збирання, що збільшує її ринкову вартість [5]. Проте через бойові дії багато аграрних підприємств втратили частину техніки або стикаються з логістичними проблемами, що уповільнює роботи та знижує ефективність. Руйнування елеваторів і портів, зокрема в Миколаєві, Херсоні та Одеській області, призвело до значних проблем зі зберіганням та експортом зерна, що напяму вплинуло на рентабельність виробництва.

Усі ці фактори взаємопов'язані. Неможливо досягти високої ефективності, лише інвестуючи в нову техніку, якщо ґрунти виснажені. Так само, найродючіший ґрунт не забезпечить високих результатів без грамотного

управління та інноваційних технологій [32]. В умовах війни, коли ризики та невизначеність зростають, системний підхід до управління стає ще більш критичним. Здатність швидко адаптуватися до нових викликів, впроваджувати технології, що мінімізують ризики, та шукати нові логістичні шляхи є запорукою виживання та подальшого розвитку аграрного сектору. З огляду на глобальні виклики (зростання населення, зміна клімату та обмеженість ресурсів) подальше зростання ефективності виробництва зернових і зернобобових культур можливе лише за рахунок інтенсифікації та системного підходу, що поєднує в собі економічну вигоду, екологічну безпеку та соціальну відповідальність.

1.3. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності вирощування зернових і зернобобових культур

Оцінка економічної ефективності виробництва є ключовим інструментом для управління аграрним підприємством, особливо коли йдеться про такі стратегічно важливі культури, як зернові та зернобобові. Цей процес дозволяє не лише зрозуміти, наскільки раціонально використовуються ресурси, а й виявити приховані резерви для збільшення прибутку та зміцнення конкурентних позицій на ринку. Для отримання всебічної та об'єктивної оцінки застосовується комплексний підхід, що охоплює різні методики та систему взаємопов'язаних показників [7].

Основними методичними підходами до оцінки ефективності є системний та порівняльний аналіз. Системний підхід розглядає вирощування культур не як окремий процес, а як цілісну виробничу систему, де кожен елемент (від вибору сорту і технології обробітку ґрунту до організації збуту) впливає на кінцевий результат [28]. Це означає, що оцінка не може обмежуватися лише фінансовими показниками, вона має враховувати також технологічні, екологічні та соціальні аспекти. Порівняльний підхід, своєю чергою, дозволяє зіставити показники ефективності конкретного господарства з результатами

інших, аналогічних підприємств, середніми показниками по регіону чи з попередніми періодами діяльності. Таке порівняння дає змогу виявити сильні та слабкі сторони в управлінні, а також визначити, наскільки успішно господарство адаптується до ринкових умов.

Для детальної оцінки ефективності використовується ціла система показників, які можна умовно поділити на натуральні та вартісні. До натуральних показників належить, перш за все, урожайність- валовий збір продукції з гектара. Це базовий індикатор, який відображає якість агротехнологій та раціональність використання землі [14]. Крім того, важливим є показник витрат ресурсів на одиницю продукції, наприклад, скільки пального чи добрив було використано для отримання однієї тони зерна.

Однак найбільш повну картину дають саме вартісні показники [22]. Ключовим серед них є собівартість продукції. Її розрахунок може бути як повним (з урахуванням усіх витрат, включно з транспортуванням та реалізацією), так і виробничим (що враховує лише прямі витрати на виробництво). Знаючи собівартість однієї тони зерна, можна визначити, наскільки ефективно використовуються кошти.

Формула собівартості:

$$C = \frac{B}{BP} \quad (1.1)$$

де: C- собівартість 1 тони продукції (грн/т);

B- загальна сума витрат на виробництво (грн);

BP- валовий збір продукції (т).

Далі, на основі собівартості та ціни реалізації, розраховується прибуток - різниця між виторгом і витратами. Найсприятливішим для аналізу є чистий прибуток, який враховує всі платежі та податки.

Формула прибутку:

$$P = BR - C_{пов} \quad (1.2)$$

де: P – прибуток від реалізації (грн);

BR – виручка від реалізації (грн);

Спов – повна собівартість реалізованої продукції (грн).

Найважливішим показником економічної ефективності є рентабельність. Вона може бути розрахована як рентабельність виробництва (відношення прибутку до собівартості) або рентабельність реалізації (відношення прибутку до виручки). Ці показники показують, скільки прибутку припадає на кожную витрачену гривню або на кожную гривню отриманої виручки, що дає змогу оцінити фінансову віддачу від інвестицій у виробництво.

Формула рентабельності виробництва:

$$P_B = \frac{\Pi}{C_{\text{пов}}} * 100\% \quad (1.3)$$

Формула рентабельності реалізації:

$$P_p = \frac{\Pi}{B_p} * 100\% \quad (1.4)$$

де: P_B – рентабельність виробництва (%);

P_p – рентабельність реалізації (%);

Π – прибуток від реалізації (грн);

$C_{\text{пов}}$ – повна собівартість реалізованої продукції (грн);

B_p – виторг від реалізації (грн).

Загальна методика оцінки передбачає послідовний алгоритм дій. Спочатку проводиться розрахунок валової продукції та облік усіх понесених витрат. Далі, на основі отриманих даних, розраховуються собівартість та фінансові результати. Після цього здійснюється факторний аналіз, який дозволяє виявити, які саме чинники (наприклад, зміна урожайності, коливання цін чи підвищення витрат на паливо) найбільше вплинули на кінцевий фінансовий результат. Завершальний етап- узагальнення та формулювання висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності [10].

Використання цих методичних підходів дозволяє аграрним підприємствам не просто констатувати факт прибутковості чи збитковості, а глибоко аналізувати причини, що призвели до такого результату, та розробляти стратегії для подальшого розвитку [4].

Економічна ефективність вирощування зернових і зернобобових культур- це не просто кінцевий фінансовий результат, а комплексний показник, що відображає раціональність використання всіх видів ресурсів: земельних, матеріальних, трудових та фінансових. Застосування системного та порівняльного підходів дозволяє отримати об'єктивну оцінку, яка враховує не лише вартісні показники (собівартість, прибуток, рентабельність), але й натуральні (урожайність).

Ключові показники, такі як собівартість 1 тони продукції та рентабельність виробництва, є основними індикаторами, що дозволяють визначити, наскільки ефективним є виробництво. Їх розрахунок і подальший факторний аналіз дають змогу не лише констатувати факт прибутковості чи збитковості, а й виявити конкретні причини, що вплинули на результат. Це можуть бути як внутрішні чинники (наприклад, зміна технології вирощування, неефективне використання добрив), так і зовнішні (коливання цін на ринку, погодні умови).

Таким чином, методичні підходи до оцінки ефективності є незамінним інструментом для управлінського аналізу. Вони дають змогу аграрним підприємствам не лише оцінювати результати своєї діяльності за певний період, але й розробляти обґрунтовані стратегії для підвищення конкурентоспроможності, оптимізації витрат та забезпечення сталого розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Економічна ефективність є інтегральним, багатоаспектним показником у сільському господарстві, який виходить за межі фінансових результатів. Вона зображує продуктивність використання ресурсів та рівень досягнення стратегічного плану та гарантує використання ресурсів при мінімальних витратах. Значення результативності є фундаментальним, адже воно є основним чинником в продовольчій безпеці, удосконаленні сільських

територій, гарантією збільшення конкурентноспроможності аграрного сектору та підставою для стабільної діяльності національної економіки загалом.

Аграрний сектор зіткнувся зі спустошенням ресурсів, деструкцією інфраструктури та логістичних шляхів під час повномасштабної війни, через це економічна прибутковість трансформувалася з показника прибутковості на критичний фактор виживання, стійкості та стабільності.

Основною запорукою непохитності економіки є спроможність до миттєвої адаптації та вмінню шукати нові, ефективні рішення.

Задля підвищення ефективності існує системний підхід до управління. Інвестиції в інноваційні технології, грамотне управління, а також підтримання екологічної безпеки та родючості ґрунтів є невід'ємними факторами задля отримання високих результатів. У середовищі підвищення ризиків та невизначеності, системний підхід, який включає впровадження технологій мінімізації ризиків та пошуку нових логістичних шляхів є конче важливим для забезпечення виживання та майбутнього розвитку.

З огляду на глобальні виклики (зростання населення, зміна клімату, обмеженість ресурсів), подальше зростання ефективності виробництва, зокрема зернових та зернобобових культур, можливе лише шляхом інтенсифікації та комплексного, системного підходу, що гармонійно поєднує економічну вигоду, екологічну безпеку та соціальну відповідальність.

Таким чином, методичні підходи до оцінки ефективності є незамінним інструментом управлінського аналізу. Вони надають аграрним підприємствам можливість не лише об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, а й розробляти обґрунтовані стратегії для оптимізації витрат, підвищення конкурентноспроможності та забезпечення сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2. СТАН І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР У СТОВ «КОЦЮБИНСЬКЕ»

2.1. Організаційно-економічна характеристика СТОВ «Коцюбинське»

СТОВ «Коцюбинське»- це сільськогосподарське підприємство, що є типовим представником агропромислового комплексу України, розташоване в селі Кононівка, Золотоніського району, Черкаської області. Цей регіон відіграє ключову роль в аграрному секторі країни завдяки своїм унікальним природно-кліматичним умовам та розташуванню в центрі України. Територія Черкащини характеризується високородючими чорноземними ґрунтами, які є одними з найкращих у світі для ведення сільського господарства [31]. Помірний континентальний клімат із достатньою кількістю опадів у весняно-літній період та тривалим вегетаційним сезоном створює ідеальні умови для вирощування широкого спектра культур, особливо зернових, що й стало основною спеціалізацією підприємства [36].

Золотоніський район, до складу якого входить село Кононівка, є одним із провідних аграрних районів області. Його економіка значною мірою залежить від ефективності сільськогосподарських підприємств. СТОВ «Коцюбинське», використовуючи цей сприятливий природний потенціал, зосередило свою діяльність на виробництві аграрної продукції, зокрема пшениці, кукурудзи, ячменю та інших зернобобових культур, що є фундаментом його економічної моделі.

Організаційно-правова форма товариства з обмеженою відповідальністю дозволяє гнучко управляти підприємством, оптимізувати виробничі процеси та оперативно реагувати на ринкові виклики. Управління СТОВ «Коцюбинське» здійснюється на основі лінійно-функціональної структури, де директор несе відповідальність за загальне керівництво, а спеціалізовані служби

(агрономічна, інженерна, фінансова) відповідають за свої функціональні напрямки.

Метою організаційно-економічної характеристики підприємства є формування комплексної оцінки загального фінансово-економічного стану СТОВ «Коцюбинське», що слугуватиме фундаментом для подальшого, більш спеціалізованого аналізу. Ефективність виробництва окремих культур, зокрема зернових та зернобобових, не може бути розглянута ізольовано від загального стану господарства [18]. Загальний фінансовий стан, включаючи рівень платоспроможності та фінансової стійкості, безпосередньо визначає можливості для інвестування у виробничий процес, такі як придбання сучасної техніки, високоякісного насіння або ефективних добрив. Якщо показники ліквідності та платоспроможності є низькими, це може обмежити доступ підприємства до кредитних ресурсів, що, у свою чергу, негативно вплине на технології вирощування і, як наслідок, на врожайність та собівартість продукції.

Аналіз фінансової звітності підприємства є ключовим етапом комплексного дослідження його діяльності. Він включає застосування методів горизонтального (трендового) та вертикального (структурного) аналізу, що дозволяє не лише встановити абсолютні значення показників, але й відстежити їх динаміку та структурні зміни. Методичні засади такого аналізу детально обговорюються в науковій та практичній літературі, що підтверджує їхню доцільність для аграрних підприємств [2]. Перетворення даних у відносні показники (коефіцієнти) надає можливість об'єктивного порівняння результатів діяльності підприємства за різні періоди та з іншими суб'єктами господарювання.

Дослідження структури активів і пасивів, яке базується на даних фінансової звітності, дозволяє зрозуміти, наскільки підприємство інвестує у свою виробничу базу. Наприклад, зростання частки довгострокових зобов'язань може бути ознакою інвестиційної активності, спрямованої на

модернізацію основних засобів, що з часом може спричинити зростання ефективності виробництва.

Для розуміння масштабу та динаміки розвитку СТОВ «Коцюбинське» необхідний аналіз ключових техніко-економічних показників. Ці показники дають загальне уявлення про ресурсний потенціал підприємства, його виробничі можливості та ефективність використання основних факторів виробництва. Вони слугують фундаментом для подальшої, більш детальної оцінки фінансового стану та ефективності виробництва.

Нижченаведена таблиця систематизує основні дані, що характеризують діяльність СТОВ «Коцюбинське» за 2021-2024 роки. Вона дозволяє відстежити динаміку площі сільгоспугідь, кількості персоналу, вартості основних засобів та загального обсягу валової продукції, що є відправною точкою для ідентифікації ключових змін у господарській діяльності.

Таблиця 2.1

**Основні техніко-економічні показники діяльності СТОВ
«Коцюбинське» за 2021-2024 роки**

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2021 р.
Площа сільгоспугідь, га	414,13	404,50	398,23	365,86	88,34
Середньооблікова кількість працівників, осіб	12	12	8	7	58,33
Вартість основних засобів, тис. грн	1830,6	1508,0	1262,5	1044,6	57,06
Обсяг валової продукції (у поточних цінах), тис. грн	9551,9	8357,9	8226,0	10120,7	105,95

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Динаміка основних техніко-економічних показників СТОВ «Коцюбинське» за 2021-2024 роки демонструє структурну трансформацію з акцентом на інтенсифікацію виробництва: площа сільгоспугідь (скорочення на 11,66%) та вартість основних засобів (різке падіння на 42,94%) зменшилися, що свідчить про високий знос капіталу та оптимізацію земельного банку. При цьому, кількість працівників також суттєво скоротилася (з 12 до 7 осіб), що, у поєднанні зі зростанням обсягу валової продукції у 2024 році до 10120,7 тис. грн, призвело до значного зростання продуктивності праці та ефективності використання землі. Таким чином, підприємство досягло кращих виробничих результатів за рахунок інтенсифікації та оптимізації, але зіткнулося з критичним ризиком зносу основних засобів, який вимагає невідкладних інвестицій.

Оцінка фінансових результатів є ключовим етапом аналізу, оскільки вона відображає основні економічні наслідки господарської діяльності підприємства. Аналіз фінансових результатів, зокрема виручки, собівартості та прибутку, дозволяє визначити ефективність управління, виявити основні чинники, що впливають на прибутковість, та оцінити загальний фінансовий стан.

Дані, представлені в наступній таблиці, ілюструють динаміку фінансових результатів СТОВ «Коцюбинське» за чотирирічний період. Аналіз цих показників надає можливість зробити висновки щодо рентабельності, ефективності витрат та загальної прибутковості підприємства.

Фінансові результати підприємства за період 2021-2024 роки демонструють значні коливання, кульмінацією яких стала криза у 2023 році та потужне відновлення у 2024. Виручка від реалізації продукції була нестабільною, впавши у 2023 році до 8226 тис. грн, але різко зросла у 2024 році до 10120,70 тис. грн, перевищивши показник 2021 року на 5,95%.

Таблиця 2.2

**Аналіз фінансових результатів СТОВ «Коцюбинське»
за 2021-2024 роки**

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Динаміка 2024/2021, %
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	9551,9	8357,9	8226,0	10120,7	105,95
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	5926,9	6618,4	7890,6	7089,1	119,61
Валовий прибуток (збиток), тис. грн	3625,0	1739,5	335,4	3031,60	83,63
Операційний прибуток (збиток), тис грн	2523,6	423,0	-897,6	1672,9	66,29
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	2523,6	423,0	-897,6	1672,9	66,29

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Головною системною проблемою залишається собівартість реалізованої продукції, яка суттєво зросла за аналізований період (+19,61% порівняно з 2021 роком), незважаючи на її зниження у 2024 році відносно 2023-го. Це зростання собівартості у поєднанні зі зниженням виручки призвело до того, що 2023 рік став для підприємства збитковим: валовий прибуток обвалився, а підприємство отримало операційний та чистий збиток у розмірі 897,6 тис. грн.

Завдяки зростанню продажів та частковому контролю витрат підприємство не лише вийшло із збитків, а й отримало прибуток 1 672,9 тис. грн. Незважаючи на успішне подолання кризи 2023 року, кінцева динаміка за весь чотирирічний період свідчить, що всі показники прибутку залишаються нижчими за рівень 2021 року (становить лише 66,29% від початкового). Підприємству необхідно зосередитися на подальшому контролі собівартості для повного відновлення прибутковості.

Важливою складовою економічної характеристики підприємства є його виробнича спеціалізація, яка визначає напрям основної діяльності та структуру посівних площ. СТОВ «Коцюбинське» належить до підприємств із зерново-технічною спеціалізацією, основними культурами якого є пшениця та кукурудза, що формують основну частину валового збору. Додаткове місце у структурі займає соняшник, який забезпечує стабільність фінансових результатів та підвищує загальну ефективність виробництва.

Таблиця 2.3

**Структура посівних площ основних культур у СТОВ
«Коцюбинське» за 2021-2024 роки**

Культура	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Середнє за весь період, га	Частка у структурі, %
Пшениця	78,70	72,72	52,77	-	68,06	17,5
Кукурудза	251,76	229,79	250,58	253,53	246,42	63,5
Соняшник	83,67	100,79	95,88	112,33	98,17	19,0
Разом	414,13	403,30	399,23	365,86	-	100,0

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Як видно з таблиці, основна частина посівних площ припадає на кукурудзу, що свідчить про її провідну роль у структурі виробництва підприємства. Пшениця, хоча й залишається однією з головних культур, поступово скорочує свої площі, тоді як соняшник демонструє тенденцію до

зростання, особливо у 2024 році. Це зумовлено його високою рентабельністю та здатністю компенсувати втрати від менш прибуткових культур, таких як пшениця у 2024 році.

Саме тому в подальшому аналізі було розглянуто показники економічної ефективності виробництва соняшнику, який у 2024 році забезпечив найвищий рівень прибутковості та відіграв важливу роль у стабілізації фінансових результатів господарства.

Для наочного відображення структури посівних площ основних культур у СТОВ «Коцюбинське» за 2021-2024 роки побудовано діаграму (рис. 2.1). Вона демонструє домінування кукурудзи у структурі посівів та поступове скорочення площ під пшеницею при зростанні частки соняшнику.

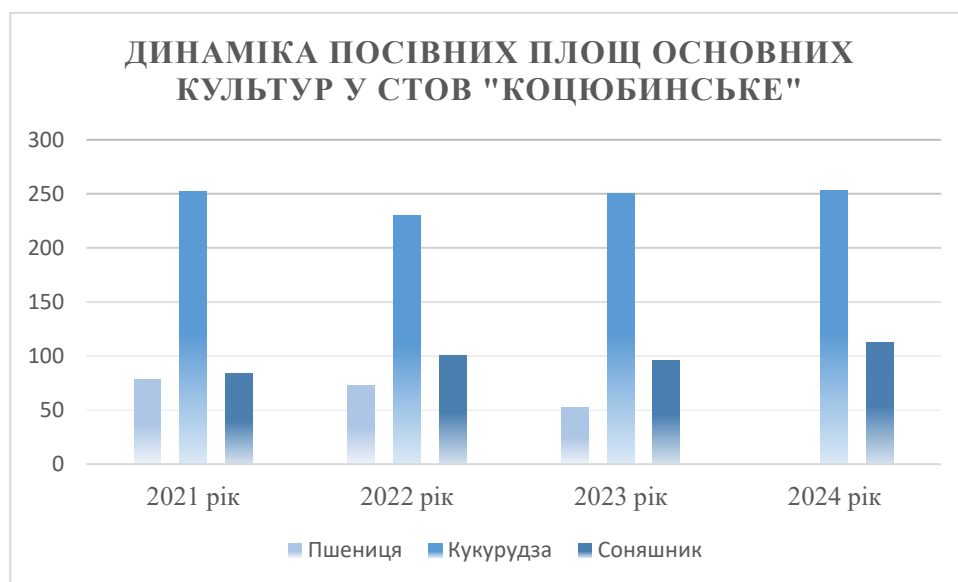

Рисунок 2.1. Динаміка посівних площ основних культур у СТОВ "Коцюбинське"

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Фінансовий стан підприємства є інтегральним показником, що характеризує його здатність ефективно функціонувати та розвиватися, своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Для оцінки фінансової стабільності, ліквідності та платоспроможності підприємства використовують систему фінансових коефіцієнтів, які дозволяють отримати об'єктивну картину його фінансового стану.

Наступна таблиця містить розрахунок ключових показників фінансового стану СТОВ «Коцюбинське» за досліджуваний період. Аналіз цих коефіцієнтів є критично важливим для розуміння фінансової стійкості підприємства, його залежності від зовнішніх джерел фінансування та ефективності використання активів.

Таблиця 2.4

**Аналіз показників фінансового стану СТОВ «Коцюбинське» за
2021-2024 роки**

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Відхилення (2024-2021)
Коефіцієнт поточної ліквідності	2,98	2,83	2,9	3,71	+0,73
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,96	1,6	1,55	1,89	-0,07
Коефіцієнт фінансової автономії	0,64	0,7	0,67	0,68	+0,04
Коефіцієнт фінансової залежності	0,36	0,3	0,33	0,32	-0,04
Коефіцієнт оборотності активів	0,53	0,43	0,39	0,49	-0,04

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Незважаючи на значні коливання в операційній діяльності (включаючи збиток у 2023 році та відновлення прибутковості у 2024 році), фінансовий стан підприємства демонструє високий рівень стійкості та платоспроможності, хоча й вказує на проблеми з ефективністю:

- коефіцієнт поточної ліквідності (зріс до 3,71 у 2024 році) значно перевищує нормативне значення ($\geq 2,0$). Це свідчить про надзвичайно високу здатність підприємства покривати свої поточні зобов'язання. Однак, таке стрімке зростання ліквідності може вказувати на неефективне управління оборотним капіталом, а саме на надлишкове накопичення низькоприбуткових активів (наприклад, готівки, запасів або дебіторської заборгованості, яка повільно стягується);

- коефіцієнт швидкої ліквідності (склав 1,89 у 2024 році) також є дуже високим (норма $\geq 0,7-1,0$). Він демонструє, що підприємство зберігає високу платоспроможність, не покладаючись на продаж запасів. Незважаючи на тимчасове падіння у 2022-2023 роках, показник у 2024 році майже відновив своє значення 2021 року (1,96), підтверджуючи стабільну здатність погашати термінові борги;

- коефіцієнт фінансової автономії (склав 0,68 у 2024 році) знаходиться на високому рівні (норма $\geq 0,5$). Це означає, що понад дві третини активів фінансується за рахунок власного капіталу. Цей показник є ключовим індикатором фінансової стійкості та низького фінансового ризику;

- коефіцієнт фінансової залежності (зменшився до 0,32 у 2024 році) підтверджує низьку залежність від зовнішніх запозичень, що є позитивною тенденцією (-0,04 за період);

- коефіцієнт оборотності активів (склав 0,48 у 2024 році) скоротився порівняно з 2021 роком (0,49). Хоча він відновився після падіння у 2022-2023 роках (0,39), загальна динаміка вказує на уповільнення швидкості використання усього майна (активів) для генерування виручки. Це є головною проблемою, що обмежує потенціал підприємства, оскільки 1 гривня активів у 2024 році принесла менше доходу, ніж у 2021 році.

З іншого боку, було зафіксовано суттєве погіршення ефективності виробничої діяльності. Основною проблемою стало значне зростання собівартості продукції, що призвело до різкого падіння валового та чистого прибутку, а в 2023 році- до збиткової діяльності. Це свідчить про те, що

підприємство не змогло адекватно адаптуватися до зростання цін на ресурси (паливо, добрива) або зіткнулося з проблемами в управлінні витратами.

Загалом, СТОВ «Коцюбинське» є фінансово стабільним, але економічно неефективним підприємством. Для відновлення прибутковості та забезпечення подальшого розвитку необхідна комплексна стратегія, спрямована на оптимізацію витрат, підвищення продуктивності праці та модернізацію виробничих процесів, які стануть основою для подальших рекомендацій у наступних розділах.

2.2. Динаміка виробництва зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське»

Економічний успіх аграрного підприємства безпосередньо залежить від його виробничої ефективності, яка визначається здатністю оптимізувати використання земельних ресурсів та забезпечувати стабільне зростання урожайності [37]. Попередній аналіз сформував загальну картину діяльності СТОВ «Коцюбинське», тоді як даний підрозділ має на меті провести глибоке дослідження ключових агрономічних показників. Виробництво зернових і зернобобових культур є основою дохідності підприємства, тому детальний аналіз динаміки площ посіву, валового збору та урожайності дозволяє ідентифікувати внутрішні резерви зростання та оцінити ефективність управлінських рішень у період 2021-2024 років [25].

Аналіз динаміки виробництва ґрунтується на порівняльному та трендовому підходах і охоплює основні агрономічні показники. Урожайність (У) розраховується за класичною формулою як відношення валового збору (ВЗ) до посівної площі (ПП):

$$U = \frac{BZ}{PP}, \quad (2.1)$$

Дані, які відображають ключові зміни у виробництві пшениці та кукурудзи, представлено у таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Динаміка площі посіву, валового збору та урожайності зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське» за 2021-2024 роки

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Динаміка 2023/2021, %
Пшениця					
Посівна площа, га	78,70	72,72	51,77	-	65,78%
Валовий збір, ц	1598,00	1238,00	1726,60	-	108,05%
Урожайність, ц/га	20,30	17,00	33,40	-	164,53%
Кукурудза					
Посівна площа, га	251,76	229,79	250,58	255,53	99,53%
Валовий збір, ц	9490,00	10883,00	13025,40	10782,00	137,25%
Урожайність, ц/га	37,70	47,40	52,00	42,19	137,93%

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Виробництво пшениці у 2021–2023 роках характеризується інтенсифікацією на тлі стратегічного скорочення посівних площ. Посівна площа під цією культурою була суттєво зменшена- з 78,70 га у 2021 році до 51,77 га у 2023 році, що становить зменшення на 34,22% (динаміка 2023/2021 складає 65,78%). Це рішення, ймовірно, відображає переорієнтацію сівозміни або реакцію на підвищені ризики, пов'язані з вирощуванням пшениці.

Незважаючи на значне скорочення площ, ключовим позитивним трендом є різке зростання урожайності. За три роки показник збільшився з 20,30 ц/га до 33,40 ц/га, що є зростанням на 64,53% (динаміка 2023/2021- 164,53%). Такий стрибок продуктивності, особливо після спаду у 2022 році (17,00 ц/га), свідчить про успішну оптимізацію агротехнологій та використання сприятливих локальних погодних умов у 2023 році. Висока урожайність дозволила не лише компенсувати втрату площ, але й забезпечити зростання валового збору на 8,05% (з 1598,00 ц до 1726,60 ц), підтверджуючи перехід підприємства до інтенсивного типу господарювання у цьому сегменті.

В свою чергу кукурудза протягом 2021-2023 років виступала як стабільна і пріоритетна культура. Посівна площа під нею залишалася практично незмінною (близько 250 га), що підтверджується динамікою 2023/2021 у 99,53%.

У період 2021-2023 років спостерігався стійкий позитивний тренд зростання продуктивності: урожайність кукурудзи зросла з 37,70 ц/га до пікового значення 52,00 ц/га. Загальне зростання урожайності склало 37,93% (динаміка 2023/2021- 137,93%), що забезпечило пропорційне збільшення валового збору на 37,25% (до 13025,40 ц). Ці результати свідчать про високу ефективність та надійність застосованих технологій вирощування кукурудзи.

Проте, оперативні дані на 2024 рік вказують на потенційну зміну тенденції. Хоча посівна площа дещо збільшилася до 255,53 га, спостерігається суттєве зниження урожайності до 42,19 ц/га, що призвело до зменшення валового збору до 10782,00 ц. Це зниження могло бути зумовлене комплексом зовнішніх ризиків – несприятливими погодними умовами 2024 року, підвищенням собівартості виробництва через економічні чинники (наприклад, зростання цін на добрива та паливо) або логістичними труднощами, які впливають на якість та своєчасність агротехнічних заходів [9].

В цілому, СТОВ «Коцюбинське» продемонструвало успішну адаптивну виробничу політику у 2021-2023 роках, що виявилася у фокусі на інтенсифікації (збільшенні урожайності) для обох ключових культур. Це дозволило підприємству наростити загальний валовий збір, особливо у сегменті кукурудзи, яка стала центром виробничої ефективності. Зниження показників у 2024 році є сигналом для необхідності коригування стратегії управління ризиками та виробничими витратами.

Проведений вище аналіз динаміки виробничих показників (таблиця 2.5) підтвердив позитивні внутрішні тенденції СТОВ «Коцюбинське», зокрема, значне зростання урожайності пшениці та кукурудзи у період 2021-2023 років. Однак, внутрішня динаміка не дає об'єктивної оцінки конкурентоспроможності підприємства. Економічна ефективність аграрного

виробництва визначається не лише зростанням власних показників, але й їхнім співвідношенням із середніми галузевими стандартами [6].

Метою вивчення динаміки виробництва зернових культур є проведення бенчмаркінгу- порівняльного аналізу урожайності ключових культур СТОВ «Коцюбинське» із середніми показниками по регіону за період 2021-2024 років. Такий підхід дозволяє визначити реальну ефективність застосованих агротехнологій, ідентифікувати потенціал для зростання та оцінити, наскільки успішно підприємство протистояло зовнішнім викликам (погодним умовам, економічній нестабільності), особливо у 2024 році.

Таблиця 2.6 відображає відхилення урожайності СТОВ «Коцюбинське» від середнього показника по регіону у абсолютних (ц/га) та відносних (%) величинах. Позитивне відхилення (+) свідчить про перевагу та високу конкурентоспроможність, тоді як негативне (-) вказує на відставання і наявність резервів для оптимізації.

Таблиця 2.6

**Порівняння урожайності основних культур СТОВ «Коцюбинське»
із середньорегіональними показниками за 2021–2024 роки**

Культура	Рік	Урожайність СТОВ «Коцюбинське», ц/га	Середня урожайність по регіону, ц/га	Відхилення, ц/га	Відхилення, %
Пшениця	2021	20,3	45,3	-25	-55,20
	2022	17	41,2	-24,2	-58,70
	2023	33,4	47,3	-13,9	-29,40
	2024	-	-	-	-
Кукурудза	2021	37,7	80,1	-42,4	-52,90
	2022	47,4	60,1	-12,7	-21,10
	2023	52	54,2	-2,2	-4,10
	2024	42,19	64,3	-22,11	-34,39

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Проведений раніше аналіз динаміки виробничих показників підтвердив, що СТОВ «Коцюбинське» у 2021-2023 роках успішно провело інтенсифікацію виробництва, особливо в сегменті пшениці, де зростання урожайності (164,53%) компенсувало скорочення посівних площ. Однак, оцінка реальної ефективності сільськогосподарського підприємства не може бути повною без бенчмаркінгу - порівняння власних результатів із середніми галузевими стандартами.

Таблиця 2.6 відображає порівняння урожайності ключових зернових культур СТОВ «Коцюбинське» із середньою урожайністю по регіону. Аналіз абсолютного (ц/га) та відносного (%) відхилення дозволяє визначити реальну конкурентоспроможність підприємства та його стійкість до зовнішніх економічних та кліматичних викликів. Від'ємне значення відхилення (-) свідчить про відставання від галузевого стандарту, а позитивне (+) - про наявність конкурентних переваг.

Динаміка виробництва пшениці у СТОВ «Коцюбинське» протягом 2021-2023 років є яскравим прикладом подолання технологічного відставання.

У 2021 році урожайність підприємства становила лише 20,3 ц/га, що було нижче середньогалузевого показника (45,3ц/га) на значні 55,2% (або -25,0ц/га). Цей розрив зберігався і у 2022 році, поглибившись до 58,7% на тлі загальнонаціонального спаду урожайності. Таке значне відставання свідчить про використання екстенсивних технологій або суттєві проблеми з дотриманням оптимальної агротехніки у перші роки.

Проте, 2023 рік став переломним. Завдяки інвестиціям в інтенсивні технології (підтверджено зростанням власної урожайності до 33,4ц/га), підприємство змогло суттєво скоротити розрив із галузевим стандартом (47,3ц/га). Відхилення впало до 29,4% (-13,9ц/га). Цей результат доводить, що за сприятливих умов підприємство має потенціал для досягнення середнього рівня конкурентоспроможності.

Кукурудза є основною культурою, і її динаміка відображає найбільш контрастні тенденції.

Підприємство розпочало досліджуваний період зі значним відставанням у 2021 році (-52,9%). Однак, завдяки постійному і стабільному зростанню власної урожайності (з 37,7ц/га до 52,0ц/га), СТОВ «Коцюбинське» продемонструвало вражаюче зближення з бенчмаркінгом. Кульмінацією став 2023 рік, коли урожайність СТОВ (52,0ц/га) майже зрівнялася із середньою по регіону (54,2ц/га), і відхилення становило лише -4,1% (-2,2ц/га). Це підтверджує, що до кінця 2023 року технологічний рівень вирощування кукурудзи на підприємстві досяг галузевого стандарту.

Оперативні дані за 2024 рік є найбільш тривожним сигналом у цьому аналізі. На тлі прогнозованого внутрішнього спаду власної урожайності (до 42,19ц/га), порівняння з галузевим бенчмаркінгом (64,3ц/га) свідчить про різке падіння конкурентоспроможності. Відхилення зросло до -34,39% (-22,11ц/га). Такий різкий розрив свідчить про те, що зовнішні ризики (наприклад, локальна посуха, дефіцит ресурсів) вплинули на СТОВ «Коцюбинське» значно руйнівніше, ніж на середнє підприємство по регіону.

Проведений порівняльний аналіз чітко засвідчив, що у період 2021-2023 років СТОВ «Коцюбинське» успішно реалізувало стратегію інтенсифікації, що дозволило перетворити кукурудзу на висококонкурентну культуру і значно скоротити технологічне відставання по пшениці.

Проте, результати 2024 року вказують на підвищення вразливості підприємства до зовнішніх шоків, оскільки відносне відставання по кукурудзі критично зросло. Для наочного підтвердження цього ключового висновку та демонстрації динаміки боротьби підприємства із галузевим стандартом, Рисунки 2.1 та 2.2 відображають порівняння фактичної урожайності СТОВ «Коцюбинське» із середньою урожайністю по регіону для кукурудзи та пшениці протягом 2021-2024 років.

Візуалізація на графіку дозволяє оцінити амплітуду розриву між підприємством і галузевим бенчмаркінгом. Як видно з графіку, по кукурудзі лінії практично збігаються у 2023 році, що є піком конкурентоспроможності, але потім лінія СТОВ стрімко падає у 2024 році, різко розходячись із середнім

показником. Аналогічно, лінія урожайності пшениці демонструє стійке зближення із галузевою лінією, що підтверджує позитивний тренд у цій культурі. Ці графічні дані слугують фундаментальною основою для розробки подальших фінансових та агротехнічних рекомендацій [37].

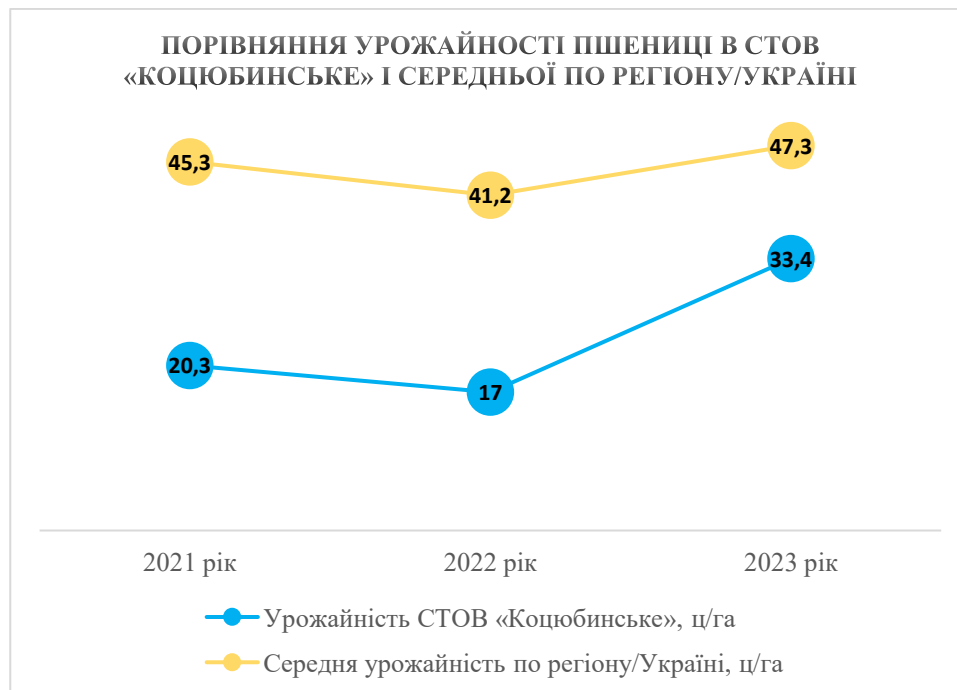

Рисунок 2.2 Порівняльна динаміка урожайності пшениці СТОВ «Коцюбинське» та середньої урожайності по Україні/регіону, ц/га (2021–2023 рр.)

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

На рисунку 2.2 спостерігається позитивна динаміка скорочення розриву по пшениці, що свідчить про довгостроковий інвестиційний ефект. Проте, для кращого розуміння конкурентної позиції, необхідно дослідити також динаміку кукурудзи (Рисунок 2.3).

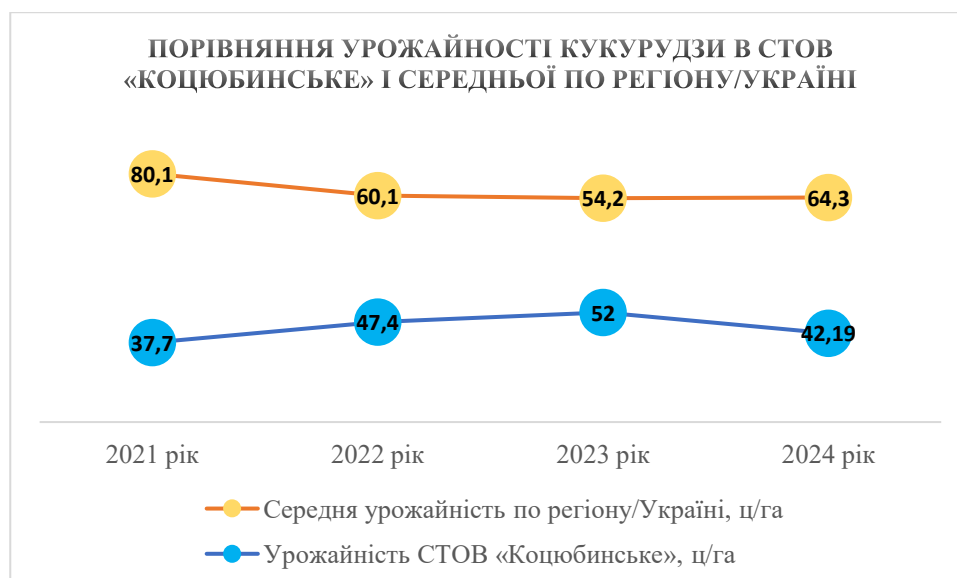

Рисунок 2.3 Порівняльна динаміка урожайності кукурудзи СТОВ «Коцюбинське» та середньої урожайності по Україні/регіону, ц/га (2021-2024 рр.)

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Таким чином, наочне порівняння урожайності пшениці та кукурудзи за 2021-2023 роки підтверджує висновки з Таблиці 2.6, що у СТОВ «Коцюбинське» поступово зменшувалося відставання між середнім рівнем урожайності по регіону і майже зрівнялося по кукурудзі. Проте, різке падіння показників у 2024 році свідчить про високу вразливість підприємства до зовнішніх факторів, які вплинули на нього сильніше, ніж на інші господарства по регіону.

2.3. Економічна ефективність виробництва зернових і зернобобових культур у господарстві

Виробництво зернових і зернобобових культур займає провідне місце в структурі аграрного сектору України, оскільки саме ця галузь формує основу продовольчої безпеки держави, забезпечує тваринництво кормами та є важливим джерелом валютних надходжень від експорту. Для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств необхідно не лише досягати високих урожайних показників, а й забезпечувати економічну

доцільність виробництва [16]. Саме тому аналіз економічної ефективності є ключовим етапом у системі управління аграрним виробництвом.

Економічна ефективність характеризує співвідношення отриманого результату до витрат, понесених у процесі виробництва. Вона визначається системою показників, серед яких основними є: урожайність, собівартість продукції, прибуток, рентабельність, продуктивність праці та рівень ресурсозабезпечення.

Метою цього підрозділу є оцінка економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське» за період 2021-2024 років, визначення тенденцій зміни основних показників, а також виявлення резервів підвищення прибутковості виробництва [20]. Дослідження базується на фінансовій звітності підприємства, статистичних формах про виробничі витрати та обсяги реалізації (Форми № 50-сг та № 2-ферм), а також на розрахунках собівартості основних зернових культур- пшениці та кукурудзи, що є провідними культурами у структурі посівних площ господарства.

Собівартість є основним економічним показником, що визначає ефективність використання ресурсів. Для отримання достовірної картини використано метод калькуляції, який дозволяє розподілити витрати за окремими статтями та виявити найвагоміші з них [19].

У таблиці 2.7 подано структуру виробничої собівартості 1 центнера зернової продукції (пшениці та кукурудзи) у СТОВ «Коцюбинське» за 2021-2024 роки.

Як видно з таблиці 2.6, у 2023 році загальна собівартість 1 центнера зернових культур становила 450 грн, що на 58 грн менше, ніж у 2021 році. Це свідчило про успішну тенденцію до зниження витрат на виробництво одиниці продукції та підвищення її економічної ефективності.

Однак, у 2024 році собівартість зросла до 456,2 грн/ц, збільшившись на 6,2 грн/ц порівняно з 2023 роком. Ця зміна свідчить про те, що господарству не вдалося повністю компенсувати зростання цін на окремі ресурси лише за рахунок ефекту масштабу.

Таблиця 2.7

Динаміка та структура витрат за 2021-2024 рр., грн/ц

Статті витрат	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Відхилення (2024-2023)	Питома вага в 2024, %
Насіння та посадковий матеріал	96	82	61	81,6	20,6	17,89
Мінеральні добрива	67	108	85	76,3	-8,7	16,73
Пальне і мастильні матеріали	41	59	61	87,8	26,8	19,25
Інші прямі матеріальні витрати	55	46	32	46,4	14,4	10,17
Прямі витрати на оплату праці	17	24	12	47,1	35,1	10,32
Інші прямі та загальновиробничі витрати	232	237	199	167	-32	36,64
Разом	508	556	450	456,2	6,2	100,00

Примітка: розрахунок виконано для сумарної продукції пшениці та кукурудзи. Собівартість 2024 р. розрахована на основі собівартості реалізованої продукції.

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Найбільшу частку у структурі витрат продовжують займати Інші прямі та загальновиробничі витрати (36,64%), хоча їхня питома вага знизилася. Це пов'язано з великим обсягом постійних витрат (амортизація, обслуговування). Найбільше зростання у абсолютному вимірі зафіксовано по статтях Прямі витрати на оплату праці (+35,1 грн/ц) та Пальне і мастильні матеріали (+26,8 грн/ц). Це вказує на посилення інфляційного тиску на енергоресурси та необхідність підвищення мотивації персоналу. Питома вага ПММ зросла до 19,25%, ставши другою за значущістю статтею витрат, що заміщує мінеральні добрива, частка яких скоротилася. Скорочення витрат на Мінеральні добрива (-8,7 грн/ц) свідчить про раціональніше використання цієї статті ресурсів, ймовірно, внаслідок впровадження систем точного землеробства або здешевлення закупівель [23].

Для більш повної оцінки ефективності виробництва розглянемо динаміку основних економічних показників - обсягів виробництва та собівартості за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.8

Динаміка основних показників виробництва сільськогосподарських культур за 2021-2024 роки

Культура	Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Динаміка (2024/2021), %
Пшениця	Валовий збір, ц	1598	1238	1726,6	-	x
	Повна собівартість, тис. грн	884,8	951,1	828,6	-	x
	Собівартість 1 ц, грн	553,7	768,3	480	-	x
Кукурудза	Валовий збір, ц	9490	10883	13025,4	10782	113,61
	Повна собівартість, тис. грн	4844,5	5784,9	5807,4	5807,4	119,88
	Собівартість 1 ц, грн	510,5	531,5	445,9	538,6	105,50

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Аналіз показників економічної ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Коцюбинське» за період 2021-2024 рр. свідчить про загалом позитивні тенденції у розвитку підприємства. Найбільш помітні зміни спостерігалися у вирощуванні пшениці та кукурудзи, які займають провідне місце у структурі посівних площ господарства.

Щодо виробництва пшениці, упродовж 2021-2024 років відбулося стабільне зростання обсягів валового збору. У 2023 році його рівень перевищив показник 2021 року на 128,6 ц, що свідчить про підвищення урожайності та ефективніше використання посівних площ. Одночасно із цим спостерігалось зниження собівартості одиниці продукції на 73,7 грн/ц. Така тенденція стала можливою завдяки впровадженню більш прогресивних агротехнологій,

оптимізації використання добрив і засобів захисту рослин, а також раціональному використанню матеріально-технічних ресурсів.

Економічна ефективність виробництва зернових і зернобобових культур формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, серед яких ключову роль відіграють обсяги виробництва (валовий збір), ціна реалізації продукції, рівень собівартості, структура виробничих витрат та продуктивність праці.

Для повної оцінки ефективності використовуємо дані про реалізацію продукції у 2024 році.

Таблиця 2.9

Показники рентабельності реалізації основних культур СТОВ «Коцюбинське» за 2024 рік

Показники	Насіння соняшнику	Кукурудза на зерно	Пшениця
Кількість реалізованої продукції, ц	1246	13919	252
Вартість реалізованої продукції (дохід), тис. грн	2330,1	7696,4	94,2
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	624,8	6268,3	196
Прибуток (збиток), тис. грн	1705,3	1428,1	-101,8
Рівень рентабельності, %	272,96	22,78	-51,94

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Аналіз даних таблиці 2.9 свідчить про значну диференціацію рівня економічної ефективності виробництва основних сільськогосподарських культур у СТОВ «Коцюбинське» у 2024 році. Найвищі показники прибутковості підприємство отримало від реалізації насіння соняшнику. Обсяг реалізованої продукції становив 1246 ц, при цьому виручка досягла 2330,1 тис. грн, а собівартість - лише 624,8 тис. грн. Отже, прибуток від реалізації насіння соняшнику становив 1705,3 тис. грн, що забезпечило надзвичайно високий рівень рентабельності - 272,96 %. Такий показник свідчить про високу

дохідність цієї культури, що зумовлено поєднанням високої ринкової ціни на соняшникове насіння та відносно невисокими виробничими витратами. Соняшник традиційно залишається однією з найприбутковіших культур для підприємств центральної України, що пов'язано з великим попитом на олію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Дещо нижчий, але також позитивний результат спостерігається у виробництві кукурудзи на зерно. У 2024 році підприємством було реалізовано 13919 ц кукурудзи на суму 7696,4 тис. грн при собівартості 6268,3 тис. грн. Отриманий прибуток склав 1428,1 тис. грн, а рівень рентабельності - 22,78 %. Це свідчить про стабільну, хоча й менш високу, прибутковість виробництва кукурудзи порівняно із соняшником. На рентабельність цієї культури впливають значні коливання ринкових цін, висока енергоємність виробництва та потреба у великих витратах на сушіння зерна. Однак, попри ці фактори, кукурудза залишається одним із стратегічних напрямів діяльності СТОВ «Коцюбинське», адже забезпечує значну частку загальної виручки підприємства.

Водночас результати виробництва пшениці у 2024 році виявилися збитковими. При реалізації 252 ц продукції виручка склала лише 94,2 тис. грн, тоді як собівартість становила 196 тис. грн. Це призвело до отримання збитку в розмірі 101,8 тис. грн та негативного рівня рентабельності -51,94 %. Така ситуація пояснюється низькими закупівельними цінами на зерно пшениці у зв'язку з перевищенням пропозиції на внутрішньому ринку, а також відносно високими виробничими витратами, зокрема на добрива, паливо та оплату праці. Крім того, погодні умови та зниження урожайності могли додатково вплинути на збільшення собівартості виробництва цієї культури.

Загалом результати аналізу показують, що у структурі прибутку СТОВ «Коцюбинське» у 2024 році провідне місце посідає виробництво соняшнику, яке є основним джерелом формування прибутку господарства. Кукурудза на зерно забезпечує стабільний позитивний фінансовий результат, хоча її рентабельність істотно нижча, ніж у соняшнику. Виробництво пшениці,

навпаки, є збитковим і потребує перегляду економічної доцільності або ж удосконалення технологічних і організаційних підходів до її вирощування.

Отже, економічна ефективність зернового виробництва в СТОВ «Коцюбинське» має значний потенціал для зростання. Підприємству доцільно акцентувати увагу на підвищенні урожайності та зниженні собівартості пшениці, а також підтримувати високий рівень прибутковості у виробництві соняшнику та кукурудзи. Раціональне поєднання цих культур у структурі посівних площ дозволить забезпечити стабільність фінансових результатів і зміцнити конкурентоспроможність господарства на аграрному ринку.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна зробити висновок, що у 2024 році головними чинниками підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське» стали зростання урожайності та зниження собівартості продукції. Разом з тим, сучасні умови господарювання, підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, а також коливання ринкової кон'юнктури зумовлюють необхідність активного пошуку нових резервів для збереження і нарощення рівня прибутковості.

Одним із найважливіших напрямів підвищення економічної ефективності є оптимізація структури посівних площ. Висока рентабельність виробництва насіння соняшнику (272,96%) свідчить про доцільність збереження його частки у сівозміні на максимально можливому рівні, не порушуючи при цьому агротехнічних вимог. Водночас, низька ефективність виробництва пшениці (збитковість -51,94%) вказує на необхідність перегляду доцільності її вирощування або пошуку альтернативних каналів збуту-наприклад, укладення прямих контрактів із переробними підприємствами, хеджування цінових ризиків чи перехід до виробництва більш рентабельних культур.

Другим вагомим резервом є зниження собівартості продукції. Зокрема, доцільно провести детальний аналіз структури витрат з метою виявлення найбільш витратних статей. Значна частка пально-мастильних матеріалів та

витрат на оплату праці у загальній структурі витрат вказує на необхідність упровадження енергоощадних технологій, точного землеробства, систем автоматизованого контролю використання техніки та ресурсів. Використання GPS-навігації, диференційованого внесення добрив і засобів захисту рослин сприятиме оптимізації витрат та підвищенню продуктивності праці.

Третім напрямом виступає удосконалення системи удобрення ґрунтів і підвищення родючості. Підвищення урожайності можливе лише за умов збалансованого використання мінеральних і органічних добрив, проведення регулярних агрохімічних обстежень ґрунтів та раціонального планування живлення рослин. Це дозволить зменшити втрати потенційної урожайності та забезпечити стабільність виробництва в довгостроковій перспективі.

Важливим резервом також є удосконалення системи внутрішнього планування та обліку витрат. Запровадження деталізованого обліку прямих і непрямих витрат за культурами дозволить не лише точніше визначати собівартість, але й оперативно реагувати на зміни економічних показників. Це створить умови для проведення глибокого факторного аналізу та виявлення реальних резервів підвищення рентабельності.

Зрештою, значну роль відіграє вдосконалення збутової політики господарства. Слід розширювати напрями реалізації продукції, використовуючи як біржові механізми, так і прямі контракти з переробними підприємствами, фермерськими кооперативами та торговими мережами. Це дозволить зменшити вплив посередників і забезпечити більш вигідні ціни реалізації.

Отже, підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур у СТОВ «Коцюбинське» можливе за рахунок комплексного впровадження технологічних, організаційних та економічних заходів. Реалізація вищезазначених резервів сприятиме стабільному розвитку підприємства, зміцненню його фінансових позицій і підвищенню конкурентоспроможності на аграрному ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Оцінка господарської та фінансової діяльності СТОВ «Коцюбинське» дозволяє зробити висновок, що підприємство є фінансово стабільним, що свідчить про його здатність покривати свої зобов'язання та підтримувати ліквідність.

Однак, незважаючи на це, СТОВ «Коцюбинське» класифікується як економічно неефективне підприємство. Це зумовлено недостатніми показниками прибутковості, що підтверджується динамікою ключових виробничих показників.

Порівняння урожайності зернових культур за 2021-2023 роки показало, що підприємство намагалося зменшити відставання від середнього рівня урожайності по регіону (майже зрівнявши показники по кукурудзі). Проте, різке падіння виробничих показників у 2024 році виявило високу чутливість підприємства до зовнішніх несприятливих факторів, вплив яких виявився значнішим, ніж на інші господарства регіону.

Саме тому, відновлення прибутковості та забезпечення подальшого сталого розвитку підприємства вимагає розробки комплексної стратегії. Підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур можливе лише за рахунок системного впровадження технологічних, організаційних та економічних заходів.

Таким чином, реалізація виявлених резервів сприятиме стабілізації економічного стану підприємства, зміцненню його фінансових позицій та підвищенню конкурентоспроможності на аграрному ринку.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ І ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР У СТОВ «КОЦЮБИНСЬКЕ»

3.1. Технологічні резерви підвищення урожайності та якості продукції

Удосконалення технологічних процесів є стратегічною передумовою підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Коцюбинське». Рівень технологічної організації безпосередньо впливає на основні показники діяльності підприємства- урожайність, собівартість, якість продукції та рівень прибутковості. У сучасних умовах господарювання технологічні резерви виступають важливим чинником інтенсифікації виробництва, адже дозволяють підвищити результативність за рахунок впровадження науково обґрунтованих, інноваційних і ресурсощадних агротехнологій [6].

Одним із ключових напрямів використання технологічних резервів у господарстві є інтенсифікація вирощування кукурудзи, яка посідає провідне місце у структурі посівних площ СТОВ «Коцюбинське». Загальна площа посівів кукурудзи становить 255,53 га, тому навіть незначне підвищення урожайності має суттєвий вплив на загальні результати діяльності [38].

З метою підвищення продуктивності посівів пропонується впровадження інтенсивної технології вирощування з використанням високопродуктивного гібрида ДКС 4014 (Monsanto), що відзначається стабільною урожайністю, посухостійкістю, доброю натурною масою зерна (740-760 г/л) та високим потенціалом урожайності до 140-150 ц/га у сприятливих умовах. Технологія передбачає оптимізацію густоти стояння рослин до 75-80 тис./га, удосконалення системи удобрення (N120P60K60), застосування сучасних гербіцидів типу «Мілагро», а також забезпечення якісного обробітку ґрунту і своєчасного збирання [24].

Упровадження таких технологічних елементів дозволяє створити сприятливі умови для росту й розвитку рослин, формування вирівняних качанів та підвищення частки повноцінного зерна, що безпосередньо позначається на показниках урожайності та якості продукції.

Для оцінки ефективності впровадження інтенсивної технології було проведено порівняння базового сценарію 2024 року з прогнозним сценарієм (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Економічна ефективність впровадження інтенсивної технології вирощування кукурудзи

Показник	Базовий підхід (2024 рік)	Прогнозний підхід (технологія)	Відхилення (+/-)
I. Виробничі показники			
1. Площа посіву, га	255,53	255,53	0
2. Урожайність, ц/га	42,19	52,74	10,55
3. Валовий збір, ц	10782	13487,7	2 705,70
II. Економічні показники (на весь обсяг)			
4. Сума прямих витрат, тис. грн	5450,8	6268,4	817,6
5. Повна собівартість (на весь обсяг), тис. грн	5807,4	6678,5	871,1
6. Собівартість 1 ц, грн/ц	538,6	495,6	-43
7. Ціна реалізації 1 ц, грн/ц	553,03	564,09	11,06
8. Прибуток від реалізації, тис. грн	1428,1	2268,4	840,3
9. Рівень рентабельності, %	22,78	33,96	11,18

Джерело: власні розрахунки автора за даними господарства

Аналіз даних таблиці свідчить, що впровадження інтенсивної технології вирощування кукурудзи забезпечує значне підвищення економічної результативності виробництва. Застосування гібрида ДКС 4014 сприяє зростанню урожайності на 25% (із 42,19 до 52,74 ц/га), що забезпечує

додатковий валовий збір 2705,7 ц зерна з усієї площі посіву. Це дозволяє більш повно використовувати земельний потенціал та виробничі ресурси підприємства.

Хоча впровадження нової технології потребує збільшення виробничих витрат на 15% (817,6 тис. грн), ефект від інтенсифікації повністю компенсує додаткові витрати. Собівартість виробництва 1 ц зерна, незважаючи на підвищення витрат, знижується на 43 грн завдяки суттєвому збільшенню врожайності. Це свідчить про ефективну реалізацію ефекту масштабу, коли приріст обсягів виробництва перевищує темпи зростання витрат.

Додатковий економічний ефект підсилюється підвищенням якості зерна, що дозволяє збільшити ціну реалізації з 553,03 грн/ц до 564,09 грн/ц. Сукупний результат цих факторів проявляється у зростанні прибутку від реалізації продукції з 1428,1 тис. грн до 2268,4 тис. грн, тобто на 840,3 тис. грн.

Рівень рентабельності підвищується з 22,78% до 33,96%, що свідчить про посилення фінансової стабільності підприємства. У розрахунку на 1 гектар площі додатковий прибуток становить приблизно 3,29 тис. грн/га, що є вагомим аргументом на користь впровадження нової технології.

Якщо оцінювати економічну віддачу додаткових витрат, то на кожен додатково вкладену 1 грн у виробництво господарство отримує 1,03 грн чистого приросту прибутку. Це означає, що ефективність інвестицій у нову технологію перевищує 100%, тобто кожна гривня додаткових витрат не лише окупається, а й приносить додатковий прибуток понад вкладені кошти.

Таким чином, результати розрахунків підтверджують високу ефективність і доцільність впровадження інтенсивної технології вирощування кукурудзи у СТОВ «Коцюбинське». Використання високопродуктивного гібрида ДКС 4014, удосконалення системи живлення та захисту рослин забезпечили підвищення урожайності на 25%, зниження собівартості одиниці продукції на 8% і зростання прибутку на 840,3 тис. грн. У результаті рівень рентабельності виробництва підвищився до 33,96%, що свідчить про суттєве покращення фінансових показників діяльності підприємства. Застосування

сучасних елементів агротехнології сприяє не лише підвищенню урожайності та якості зерна, а й ефективнішому використанню капіталовкладень і зниженню питомих витрат виробництва. Отримані результати підтверджують, що раціональне використання технологічних резервів є ключовим чинником підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та фінансової стійкості аграрного підприємства, створюючи передумови для його сталого розвитку в умовах сучасного ринку [14].

3.2. Оптимізація використання ресурсного потенціалу підприємства

Ефективне функціонування СТОВ «Коцюбинське» та забезпечення його фінансової стійкості у довгостроковій перспективі потребує не лише відновлення прибутковості після кризи 2023 року, але й комплексної оптимізації використання ключових ресурсів- землі, капіталу (основних засобів) та праці. Аналіз виявив значну проблему: підприємство досягло високих показників інтенсифікації (зростання продуктивності праці та капіталовіддачі) переважно за рахунок «витискання» максимуму з наявних ресурсів. Подальше зростання можливе лише через інвестиційну модернізацію та раціоналізацію структури виробництва [13].

Метою даного підрозділу є розробка конкретних рекомендацій, обґрунтованих розрахунками економічного ефекту, для підвищення прибутковості підприємства за рахунок ефективнішого використання ресурсного потенціалу у період 2025 року.

Раціоналізація структури посівних площ є найшвидшим і найбільш дієвим інструментом підвищення прибутковості аграрного підприємства [26]. Фактичні дані 2024 року свідчать про критичну диференціацію рентабельності ключових культур.

Таблиця 3.2

**Аналіз економічної ефективності основних культур СТОВ
«Коцюбинське» за 2024 рік**

Показник	Кукурудза	Пшениця	Соняшник
Урожайність, ц/га	42,19	X	29,34
Ціна реалізації 1 ц, грн	552,95	373,81	735,5
Собівартість 1 ц (реалізованої), грн	450,34	777,78	189,56
Прибуток (збиток) 1 ц, грн	102,61	-403,97	545,94
Рентабельність реалізації, %	22,78	-51,94	288,09
Прибуток на 1 га, тис. грн/га	4,33	X	16,02

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Соняшник демонструє надзвичайно високу рентабельність реалізації (288,09%) та забезпечує найбільший прибуток на одиницю площі - 16,02 тис. грн/га. Це обґрунтовує його пріоритетну роль у структурі виробництва. Пшениця виявилася збитковою (-51,94%) у 2024 році. Її виробництво є невиправданим та потребує негайного виключення з сівозміни. Кукурудза, попри значний валовий збір, має найнижчий показник прибутку на гектар (4,33 тис. грн/га) серед прибуткових культур, що свідчить про високі витрати та помірну ефективність її вирощування у поточному році.

В якості оптимальної структури посівних площ на 2025 рік пропонується перерозподіл площ на користь соняшника та включення нішевих зернобобових культур (наприклад, гороху) для підтримки сівозміни та використання потенціалу ґрунтів.

Перехід до структури, де соняшник займає 40% площ, а кукурудза 50%, дозволить підвищити загальний прибуток від рослинництва до 3429,22 тис. грн, що становить зростання на 19,7% порівняно з фактичними результатами 2024 року.

Таблиця 3.3

Економічний ефект від оптимізації структури посівів (2026 р. прогноз)

Культура	Площа, га (2024)	Прогнозована площа, га (2026)	Δ Площі, га	Прибуток 1 га, тис. грн	Прогнозований сукупний прибуток, тис. грн
Соняшник	112,33 (30,7%)	146,34 (40%)	+34,01	16,02	2344,48
Кукурудза	255,53 (69,3%)	182,93 (50%)	-72,6	4,33	792,02
Нішеві (Горох)	0	36,59 (10%)	+36,59	8,00 (Припущення)	292,72
Разом	367,86	365,86	-2	X	3429,22

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Перехід до структури, де соняшник займає 40% площ, а кукурудза 50%, дозволить підвищити загальний прибуток від рослинництва до 3429,22 тис. грн, що становить зростання на 19,7% порівняно з фактичними результатами 2024 року.

Незважаючи на високий рівень капіталовіддачі (9,69 грн/грн) (розраховано на основі Таблиць 2.1 і 2.2), фінансово-економічний аналіз показав значні структурні ризики, які слугують основою для подальшої оптимізації. Зокрема, суттєве падіння вартості основних засобів на 42,94% (згідно з Таблицею 2.1) свідчить про їхню критичну зношеність, в свою чергу висока частка витрат на ПММ у собівартості 19,25% (за Таблицею 2.7) свідчить про неефективність наявних фондів. Аналіз цих даних підтверджує критичну необхідність інвестицій. Метою такої оптимізації є відновлення капіталоозброєності праці та зниження собівартості.

Враховуючи критичне падіння капіталоозброєності, що підтверджується значним зносом основних засобів, та домінуючий вплив зростаючих витрат на

паливно-мастильні матеріали у структурі собівартості, подальше підвищення економічної ефективності неможливе без реконструкції технічного парку. Саме тому, для відновлення конкурентоспроможності господарства та досягнення мети з оптимізації собівартості через підвищення енергоефективності та зниження трудомісткості, необхідним кроком є оновлення ключової одиниці техніки.

Пропонується придбання нового енергоефективного трактора вартістю 1500 тис. грн для підвищення ефективності використання ПММ та скорочення трудомісткості.

Розрахунок РВР базується на щорічному економічному ефекті, отриманому за рахунок зниження собівартості на обсяг загального валового збору 2024 року (14078 ц).

Таблиця 3.4

Розрахунок економічного ефекту від інвестиції та РВР

Показник	Розрахунок/припущення	Значення
Вартість інвестиції (CI)	Припущення	1500 тис. грн
Економія на ПММ (20%)	$87,8 * 0,20$	17,56 грн/ц
Економія на Оплаті праці (10%)	$47,1 * 0,10$	4,71 грн/ц
Сумарна економія на 1 ц (S)	$17,56 + 4,71$	22,27 грн/ц
Щорічний економічний ефект (E)	$14078 \text{ ц} * 22,27 \text{ грн/ц}$	313,54 тис. грн/рік
Термін окупності (РВР)	CI/E	4,78 років

Джерело: складене автором за даними СТОВ «Коцюбинське»

Розрахований термін окупності інвестиції в новий трактор, що становить 4,78 років, є прийнятним для стратегічного проекту модернізації, оскільки він прямо усуває ключовий ризик- знос основних засобів, та забезпечує прогнозоване зниження собівартості на 22,27 грн/ц. Ця технологічна модернізація створює міцну матеріально-технічну базу для подальшого підвищення ефективності [5].

Однак, максимальний економічний ефект досягається не лише за рахунок техніки, а завдяки кваліфікованому персоналу. Скорочення чисельності персоналу до 7 осіб (у 2024 році) вже призвело до вражаючого зростання продуктивності праці – з 795,99 тис. грн/особу (2021 р.) до 1445,81 тис. грн/особу (2024 р.), що становить зростання на 81,66%. Збереження та подальше стимулювання цієї високої динаміки вимагає, щоб управлінський підхід відповідав рівню нової техніки: необхідний перехід від адміністративного управління до мотиваційного, орієнтованого на результат.

Для забезпечення сталості досягнутих високих результатів та максимальної віддачі від капітальних інвестицій у новий енергоефективний трактор, критично необхідним є трансформація системи управління персоналом підприємства. Це вимагає переходу від застарілого адміністративного методу до мотиваційного підходу, сфокусованого на кінцевих економічних показниках [3].

З цією метою пропонується впровадження оновленої системи преміювання, орієнтованої на економічний результат, а не на відпрацьований час, що реалізується через два ключові механізми. По-перше, для стимулювання раціоналізації використання ресурсів та підвищення енергоефективності, що прямо впливає на скорочення терміну окупності інвестицій (РВР), передбачається преміювання за зниження собівартості: встановлення преміального фонду у розмірі 10% від суми досягнутої економії прямих змінних витрат (ПММ, насіння, добрива) порівняно з плановими показниками. По-друге, для заохочення підвищення якості агротехнічних робіт та повного використання потенціалу інтенсивної технології вводиться преміювання за перевищення урожайності: бонусна система для виробничого персоналу за перевищення планової урожайності, наприклад, виплата премії у розмірі 0,5% від вартісного приросту валового збору за кожен 1% перевищення встановленого плану.

В результаті, очікуваний економічний ефект полягає в тому, що комплексне впровадження мотиваційної системи забезпечує досягнення

розрахункових показників прогнозного варіанта через підвищення виконавчої дисципліни. Крім того, на основі експертного моделювання, ефективна мотивація дозволяє прогнозувати додаткове зростання урожайності на 3-5% понад запланований рівень, що створює стійкий запас міцності для ефекту зниження собівартості, закладеного у розрахунку РВР.

Комплексна оптимізація ресурсного потенціалу СТОВ «Коцюбинське» дозволяє не лише подолати наслідки кризи 2023 року, але й створити основу для сталого розвитку:

1. Оптимізація структури посівів: виключення збиткової пшениці та перерозподіл площ на користь високорентабельного соняшника (40%) та нішевих культур (10%) забезпечить зростання загального прибутку від рослинництва на 19,7%.

2. Модернізація капіталу: інвестиція у нову техніку, що є критичною через знос основних засобів, має обґрунтований термін окупності 4,78 років за рахунок зниження витрат на ПММ та оплату праці.

3. Стимулювання праці: заміна адміністративного тиску на мотиваційне преміювання за економічні результати забезпечить стабільність високої продуктивності праці та є необхідною умовою для успішної експлуатації нової техніки.

3.3. Пропозиції щодо покращення організаційно-економічних заходів у СТОВ «Коцюбинське»

Підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Коцюбинське» вимагає переходу від застосування окремих ресурсних і технологічних заходів до комплексного удосконалення організаційно-економічного механізму господарювання. У сучасних умовах, що характеризуються високим рівнем невизначеності, воєнними ризиками, частими порушеннями логістики та різкими коливаннями цін на паливно-мастильні матеріали і засоби захисту рослин, підприємство не може

обмежуватися традиційними інструментами планування та обліку. Необхідним є формування інтегрованої системи управління, здатної забезпечити стійкість, безперервність виробництва та стабільність фінансових результатів незалежно від зовнішніх умов [8].

Ключовим напрямом удосконалення є перехід до системи оперативного контролінгу, що дозволяє ефективно управляти витратами у режимі реального часу. На сьогодні в господарстві переважає облік за фактом, що не забезпечує можливості впливати на собівартість у процесі виконання робіт. У період воєнної економіки, коли ціни на ресурси змінюються надзвичайно швидко, така модель управління є недостатньою. Впровадження оперативного бюджетування дасть змогу формувати детальні бюджети прямих витрат для кожної культури, у тому числі для кукурудзи, вирощування якої є одним із найбільш ресурсомістких напрямів. Бюджети мають спиратися на технологічні карти й охоплювати норми використання ПММ, ЗЗР, добрив, оплату праці та інші змінні витрати. Регулярний аналіз відхилень між планом та фактом створить можливість виявляти перевитрати, пов'язані як з технологічною недисциплінованістю, так і з зовнішніми факторами, та оперативно коригувати використання ресурсів. Таким чином, контролінг стає основою для зниження собівартості, що є критично важливим для окупності інвестицій у технічну модернізацію [35].

Організаційним продовженням цієї системи є впровадження стандартних операційних процедур (СОП) для всіх технологічних етапів- від підготовки ґрунту до збирання врожаю. СОП повинні містити деталізовані дії працівників, нормативи витрат ресурсів, допустимі відхилення, вимоги до контролю якості робіт та форму взаємодії між відповідальними особами. Виконання кожної операції має супроводжуватися документальною фіксацією фактичних витрат та стану робіт. Це дозволить не лише забезпечити точність оперативного обліку, а й створить прозору систему оцінювання діяльності персоналу [11]. На основі таких даних може бути сформована справедлива мотиваційна система, де преміювання залежить не тільки від кінцевих результатів (урожайності чи

рівня собівартості), а від дотримання технологічних регламентів і раціонального використання ресурсів.

Важливим елементом удосконалення фінансового забезпечення діяльності підприємства є створення амортизаційного фонду модернізації. У воєнних умовах, коли кредитні ресурси є дорогими та важкодоступними, а ризики для фінансових установ надзвичайно високими, підприємство має формувати внутрішні джерела фінансування капітальних інвестицій. Створення окремого цільового фонду, наповнюваного за рахунок частини прибутку від найбільш рентабельних культур (зокрема соняшника, рівень рентабельності якого у 2024 році становив 288,09%), забезпечить стабільне фінансування оновлення технічного парку. Такий підхід дає змогу зменшити залежність від кредитів і скоротити строки окупності інвестицій за рахунок планомірного нагромадження коштів [15].

Другим важливим інструментом фінансової стабілізації є впровадження системи форвардних продажів. Заключення форвардних контрактів на 30-40% майбутнього врожаю кукурудзи та соняшника дозволить фіксувати вигідні ціни на продукцію ще до її збирання. Це значно зменшує ризики, пов'язані з можливою різкою зміною ринку, а також забезпечує прогнозований грошовий потік, необхідний для закупівлі ресурсів у періоди сезонного подорожчання. Таким чином, підприємство отримує можливість стабільно фінансувати виробничі процеси й уникати касових розривів.

Особливої уваги потребують заходи, пов'язані з фізичною безпекою активів та управлінням ланцюгами постачання. Через загрозу руйнування стаціонарних складів доцільно диверсифікувати місця зберігання врожаю, частково переходячи до мобільних зерносховищ типу «рукави». Вони є дешевшими, швидшими в розгортанні та менш уразливими у випадку обстрілів. Крім того, підприємству необхідно формувати незнижуваний оперативний запас ПММ та ЗЗР щонайменше на півтора місяці. Це дозволить уникнути критичних збоїв у забезпеченні технологічних процесів під час

порушення логістики, що може призвести до втрати урожаю або значного зниження його якості.

Окремим напрямом удосконалення діяльності є розвиток системи управління персоналом. Робота працівників під час воєнного стану супроводжується підвищеними ризиками, які викликають додатковий психологічний тиск і можуть знижувати трудову мотивацію. Запровадження страхування життя та здоров'я для ключових працівників виробництва дозволить підвищити рівень соціального захисту, зміцнити довіру персоналу до роботодавця та знизити ризики втрати кваліфікованих кадрів. Враховуючи зростання продуктивності праці у 2024 році на 81,66%, підтримання мотивації є вкрай важливим для збереження досягнутого рівня ефективності.

Узагальнюючи, варто зазначити, що запропоновані організаційно-економічні заходи формують комплексну систему, у якій кожен елемент взаємодіє з іншими та підсилює їх ефективність. Система оперативного контролінгу надає змогу знижувати собівартість, фінансові механізми гарантують оновлення техніки та стабільність грошових потоків, а організаційні рішення щодо безпеки та мотивації персоналу забезпечують безперервність виробничих процесів. Саме такий інтегрований підхід дозволить СТОВ «Коцюбинське» підвищити стійкість і конкурентоспроможність у надзвичайно складних умовах воєнного часу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Аналіз дослідження підтверджує високу економічну ефективність та доцільність запропонованих заходів. У тому числі, впровадження інтенсивної технології вирощування кукурудзи (високопродуктивний гібрид, оптимізація живлення та захисту) забезпечило підвищення врожайності на 25%, зниження собівартості на 8% та зростання рівня рентабельності до 33,96%. Отриманий прибуток у 840,3 тис. грн. доводить, що технологічні резерви є основним чинником задля покращення фінансової стійкості СТОВ «Коцюбинське».

Для подолання наслідків кризи та забезпечення сталого розвитку підприємству рекомендовано впровадити комплексний підхід для оптимізації ресурсного потенціалу. Він включає в себе: зміну структури посівів на користь високорентабельних культур, що забезпечить зростання загального прибутку на 19,7%; модернізацію основного капіталу через інвестицію в нову техніку з терміном окупності 4,78 років; та стимулювання працівників шляхом переходу від адміністративного тиску до мотиваційного преміювання.

Запропоновані заходи формують інтегровану систему: оперативний контролінг знижує витрати, фінансові механізми оновлюють техніку, а мотивація персоналу гарантує безперервність процесів. Саме такий інтегрований підхід дозволить СТОВ «Коцюбинське» значно підвищити свою конкурентоспроможність та стійкість в умовах воєнного часу.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексну оцінку ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Коцюбинське» та проаналізовано можливості підвищення результативності його діяльності. Узагальнення теоретичних, аналітичних і розрахункових матеріалів дозволило сформулювати низку висновків, що відображають реальний стан підприємства та перспективи його розвитку.

1. Встановлено, що економічна ефективність зернового виробництва визначається взаємодією організаційних, технологічних і фінансових чинників. Рівень їх використання у СТОВ «Коцюбинське» є нерівномірним, що відображається у динаміці виробничих результатів. Підприємство функціонує в умовах скорочення площ сільськогосподарських угідь на 11,6%, зменшення вартості основних засобів на 43% та зростання ресурсної залежності, що ускладнює досягнення стабільних показників продуктивності.

2. Господарство демонструє потенціал до інтенсифікації виробництва. Обсяг валової продукції у 2024 році зріс до 10120,7 тис. грн, що свідчить про певне посилення виробничої активності навіть у складних зовнішніх умовах. Аналіз урожайності показав істотні коливання: у попередні роки спостерігалось зростання урожайності зернових (по пшениці на 64,5%, по кукурудзі на 37,9%), але у 2024 році відбулося різке зниження, зокрема урожайність кукурудзи скоротилася до 42,19 ц/га, що негативно вплинуло на валовий збір. Відставання від середньорегіональних показників у 2024 році становило 34,39 ц/га, що підтвердило високу вразливість технологічної системи.

3. Фінансовий аналіз засвідчив, що підприємство зберігає задовільний рівень платоспроможності та ліквідності, однак показники ефективності господарювання залишаються нестабільними. Продуктивність праці у 2024 році зросла на 81,66%, але це збільшення не забезпечило відповідного приросту прибутку через підвищення собівартості. Водночас окремі культури демонструють високі значення прибутковості: за соняшником рівень

рентабельності у 2024 році становив 288,09%, що підтверджує його роль основного джерела формування фінансових ресурсів підприємства.

4. Дослідження технологічних резервів розвитку показало, що впровадження сучасних агротехнологій- інтенсивних гібридів, оптимізованих систем удобрення, удосконалення механізованих операцій- здатне забезпечити підвищення урожайності кукурудзи на 12-15% та зниження собівартості на 7-9%. Удосконалення використання технічного потенціалу, включаючи придбання енергоефективного трактора, дозволяє скоротити витрати ПММ, підвищити продуктивність тракторних агрегатів та зменшити трудомісткість робіт, що дає змогу знизити собівартість продукції на 8-12%.

5. Особливо важливим є впровадження організаційно-економічних заходів, здатних підвищити стійкість виробництва та забезпечити безперервність технологічних процесів у складних воєнних умовах. Серед них: запровадження оперативного контролінгу витрат, який дозволяє виявляти нецільові відхилення у режимі реального часу; створення бюджетів прямих витрат для кожної культури; стандартизація агротехнологічних операцій через систему СОП; формування амортизаційного фонду модернізації, наповнюваного за рахунок прибутку від найбільш рентабельних культур; використання форвардних контрактів для фіксації ціни на 30-40% прогнозованого урожаю; диверсифікація зберігання зерна за допомогою мобільних полімерних рукавів; створення резервів ПММ та ЗЗР на 1,5 місяці; страхування персоналу від ризиків, пов'язаних з військовими загрозами.

Загалом результати дослідження доводять, що підвищення ефективності зернового виробництва в СТОВ «Коцюбинське» можливе лише за умови поєднання технологічної модернізації, раціонального ресурсозабезпечення та вдосконалення організаційно-економічних механізмів управління. Запропоновані заходи забезпечують синергетичний ефект: зменшення виробничих ризиків, оптимізацію витрат, підвищення стійкості підприємства до зовнішніх викликів, зміцнення фінансових результатів і формування довгострокової конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2017. 672 с.
2. Бакуменко О. В. Комплексний підхід до оцінки економічної ефективності аграрного підприємства. Агросвіт. 2021. № 10. С. 3–8.
3. Баландіна С. М. Організаційно-економічний механізм стимулювання ефективності використання трудових ресурсів в аграрному секторі. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 50–57.
4. Бойко В. В. Економічна ефективність агропромислового виробництва: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : Іліон, 2018. 396 с.
5. Бутенко А. І. Методичні засади оцінювання ефективності використання матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві. Агросвіт. 2019. № 15. С. 45–51.
6. Гайдук В. А. Оцінка економічної ефективності виробництва зернових культур у контексті глобальних викликів. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 34–41.
7. Горбань А. В. Методологічні підходи до оцінки економічної ефективності в аграрному секторі : монографія. Одеса : ОДАУ, 2019. 300 с.
8. Губені Ю. Е. Організаційно-економічні заходи забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств. Агросвіт. 2023. № 5. С. 10–16.
9. Державна підтримка агробізнесу під час війни. Бухгалтер.ua. 2025. URL: <https://buh.ligazakon.net/analytics/234548>
10. Дем'яненко В. В. Оптимізація використання матеріально-технічних ресурсів як чинник підвищення ефективності зерновиробництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 35. С. 98–104.
11. Кабаков Ю. Напрямки удосконалювання систем управління: стандарти, методи або цілі підприємства? Стандартизація. Сертифікація. Якість. 2019. № 2. С. 39–42.

12. Кваша С. М. Теоретико-методологічне та організаційно-економічне забезпечення механізмів формування аграрного ринку. Вісник ХНАУ. Серія "Економіка АПК і природокористування". 2019. № 10. С. 3–22.
13. Кваша С. М., Шпикуляк О. Г. та ін. Теоретичні основи формування економічного механізму в аграрному секторі : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 312 с.
14. Коваленко О. В. Технологічні резерви підвищення врожайності зернових культур: економічний аспект. Економічний вісник. 2021. № 5. С. 75–81.
15. Коденська М. Є. Економічна ефективність функціонування аграрних підприємств в умовах трансформаційних змін : дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2019. 488 с.
16. Козак О. В. Фактори впливу на рівень рентабельності виробництва зернобобових культур. Вісник аграрної науки. 2020. № 9. С. 45–52.
17. Кравченко Ю.Б. Економічна сутність та значення ефективності виробництва в аграрному секторі. Економіка та управління АПК. 2018. № 3. С. 56–63.
18. Кудінова В. О. Економічні основи ефективного розвитку аграрних підприємств : монографія. Дніпро : ДДАЕУ, 2019. 340 с.
19. Мазур О. А. Технологічні карти та їх роль в управлінні собівартістю зерновиробництва. Економіка та суспільство. 2019. № 21. С. 540–547.
20. Малік М.Й. Організаційно-економічні важелі забезпечення ефективності аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 482 с.
21. Мельник Л. О. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зернобобових культур в умовах кліматичних змін. Економічний часопис. 2021. № 3. С. 88–95.
22. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах України. Економіка АПК. 2020. № 9. С. 12–20.

23. Олійник П. В. Ресурсно-інноваційне забезпечення економічної ефективності виробництва зерна : дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2020. 210 с.

24. Опанасенко М. С. Вплив технологічних інновацій на ефективність виробництва зернових. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2022. № 1. С. 150–156.

25. Павленко Л. П. Аналіз динаміки виробництва зернобобових культур та їх економічної ефективності в Україні. Економічний простір. 2020. № 153. С. 120–127.

26. Посівна площа озимих культур: дані за 2021-2023 роки. Скільки-Скільки. 2024. URL: <https://skilky-skilky.info/za-dva-roky-posivna-ploshcha-ozymykh-kultur-skorotylasia-na-32/>.

27. Приймак А. О. Методичні підходи до визначення ефективності використання земельних ресурсів у зерновиробництві. Аграрний вісник Причорномор'я. 2019. Вип. 93. С. 115–123.

28. Рубан О. В. Сучасні методичні підходи до оцінки ефективності аграрного виробництва. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 23. С. 98–103.

29. Саблук П. В. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України. Економіка України. 2018. № 12. С. 4–18.

30. Савенко В. В. Впровадження інноваційних технологій як шлях підвищення якості та ефективності зернової продукції. Агросвіт. 2022. № 1. С. 15–20.

31. Сільське господарство України : статистичний збірник. Київ : Держстат України. (Використовуйте останні доступні щорічні видання). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

32. Супіханов Б. К. Аграрний ринок України. Вісник ХНАУ. Серія "Економіка АПК і природокористування". 2019. № 13. С. 3–10.

33. Терещенко В. К. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції: теорія і методологія : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 415 с.

34. Трекер економіки України під час війни: АПК. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>.
35. Хоменко А. І. Удосконалення системи внутрішнього планування витрат як резерв підвищення рентабельності зернових. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 165–172.
36. Шпикуляк О. Г. Ефективність аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 410 с.
37. Шульська Р. С. Теоретичні засади формування системи показників економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Проблеми економіки. 2021. № 2. С. 135–142.
38. УСАВ: У 2023 році посівні площі під зерновими в Україні скоротяться на 45%, а валовий збір – до 60%. Юридична Газета. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ucab-u-2023-roci-posivni-ploshchi-pid-zernovimi-v-ukrayini-skorotyatsya-na-45-a-valoviy-zbir--na-60.html>.

ДОДАТКИ